

ОТКРОВЕНИЯТА НА ЕДНА ВЪСТАНАЛАА КРИТИЧЕСКА ПСИХОЛОГИЯ

Красимира Йонкова

REVELATIONS OF A REVOLTED CRITICAL PSYCHOLOGY

Krasimira Yonkova

Abstract: The discourse of current reasoning presents an analysis of the methodological concepts of an idea for a new critical psychology, proposed by the Bulgarian professor Ludmil Georgiev. The rebellion of this psychology is given arguments not only against traditional psychology, but also against the mechanism of functioning of western social cognition in the totality of his theoretical constructs, empirical data and practical actions.

Key words: critical psychological approach, transpersonal mental regulators, ethno-nationalistic communities.

За един указващ контекст на средоточие по темата на Критическата психология, концептуализирана от българския професор Людмил Георгиев, е важно да се изрекват няколко думи изобщо за мястото на психологията днес. А то – най-после и в западното пространство – е безусловно с разширяваща се локализация.

Дали е само полъх и екстравагантен дискурс в твърде шареното, но празно откъм ярки цветове съвремие? Или напротив – и точно поради това – един, макар и не съвсем осъзнат, но издълбоко почувстван стремеж към автентично познание и смисъл?

Човешкият смисъл – на историята, науката, културата, политиката, държавата. На социалната и личната съдба на общността и на човека в нея.

Отчуждавайки се от традиционните парадигми на западната наука, Критическата психология на Людмил Георгиев е яркият цвят, предоставящ именно този смисъл.

Факт е, че на академичното поле съумяват да се прокраднат и други „отчуждени” теории, но недотам, че да застрашат статуквото му с бунтовническият си заряд. Тук обаче, струва ми се, решението е за бунт. Бунт на „тази” психология не само срещу „онази” психология, но и срещу механизма на функциониране на западното социално и хуманитарно познание в totalността на неговите теоретични конст-рукти, емпирични нагледы и практични действия.

Какъв би могъл да бъде ефектът от появата на такова дело?

Съобразно заявеното очакване на самия автор и думите му, често изричани в текста, той не може да бъде друг, освен „шок, скандал и ужас”. И това е разбираемо. Такъв би бил ефектът в пространството на страха. Кое то значи: на умело скритото невежество, комфортът на конформисткото присъствие, втвърдилата се стереотипна предубеденост, нетърпящата разклащане съзнавана идеологическа обремененост или несъзнавана такава. Едва отвъд това пространство е възможно възприятие за другия ефект, действително търсен от автора. Факт е, че той поема много рискове, които обаче са някак си априорно оправдани – поради естеството на самия критически подход. А неговото кредо е свободата.

Този подход демонстрира, че психологичното изследване изобщо разполага с мощен научен потенциал, чийто заряд е в състояние да се движи не само в традиционната парадигма от индивида към човешките образувания, но и в обратната изследователска позиция – от общностите към хората и задължително въз основа на специфичните за тях наиндивидуални психични регулатори на мисленето и поведението. В тази посока посланието на текста не само аргументирано убеждава, но и по човешки умолява за отказ от идеологемите и осъзнаване на собствените перспективи на психологичното познание.

Нещо повече, авторът дава заявка – бих казала доста сериозно издържана – за утвърждаване на собствена изследователска парадигма на Критическата психология в нейната цялост, която би я извела до ранг на наука. По-различна и по-автентична. Съобразно принципите на критическия психологичен подход – освободена от формулиране и дефиниране на „същността” на своя предмет. Съобразно естеството на критическата парадигма – положила за естествен център на изследователския интерес човешките общности не като

абстрактен модел на изследване, а посредством конкретиката на специфичните им проявления като етноидни, етнически и национални общности.

Очевидно е, че подобна визия е съществено различна от традиционния изследователски маниер на западната социална наука. Очевидна е и опасността от разбулването на мита около нейната „научност“, оказваща се в прочита на критическия подход оформена от идеологически изисквания, емпирични ограничения и безсмислено повтаряни стандартни статистически процедури, обслужващи критерия за така наречената „истинност“ на познанието.

Професор Людмил Георгиев предлага друг критерий за функционалност на научната теория и съпътстващата я социална практика. Естествено, на онези, които го искат и които са способни да го разберат.

Важно е да се каже, че именно придържането към този критерий би довело до една нова социална роля изобщо за психологията, сведена до естественото демитологизиране на утвърдени в Западната цивилизация представи. Представи, които притежават по същество културен произход, макар отдавна превърнати в идеологеми, чрез които тази цивилизация мисли себе си за универсална и в „правото“ си да претендира за глобална хегемония. В моя прочит на Критическата психология аз констатирах мощта на една разсъдъчност, оказала се способна от началото до края да се придържа и да обслужва изискванията на този критерий – фактологично, аналитично и синтезно в последователността на нетърпящата си възражения логика. Тук несъмнено става дума за творчески научен продукт в днешното време на конюнктура, халтура и копи-пействане, и слава на Бога, от време на време – на някоя появила се иновативна интерпретация на нещо полезно и смислено.

Този творчески продукт, колосален по обем, разгръща съдържанието си, композирайки го във формата на систематична трилогия. Нейният първи том (или по-точно раздел) дава не само знанието си за една Етническа психология, дискутирайки проблемите на етническите и националните общности от гледна точка на тяхната реалност и въобразеност. По същество той има основополагащо значение за израстването на авторовата идея, защото конституира фундамен-

талните принципи, които легитимират изследователската методология на критическия психологичен подход.

Най-общото и безусловно основание е Кантовата критическа философия – върхът на методологичната мисъл в класиката на европейския рационализъм. Именно в светлината на нейната логика Критическата психология се представя като възможно знание според априорни основания.

Сведена до изказа на по-обикновените слова, семантиката на твърдението казва две неща. Първото, че човешката психика – в битийността си на *Ding an sich selbst* („нещо само по себе си“) или ноумен – не може да бъде нито дефинирана, нито опознавана като „същност“. И второто, че конкретните проявления на общностните психични регулатори на мисленето и поведението – в битийността си на феномени – определят и специфичните измерения както на личностното, така и на общностното функциониране на самата човешка психика.

Тук искам да вметна, че за неизкушените във философски размишления, още повече в духа на Кантовия привкус – четенето, възприемането или съгласието с посланията на текста считам за трудно, да не кажа, непосилно занимание. Това обаче е друга тема, а и както повечето от нас знаят, книгите, написани за „всички“, са повече от подозрителни.

Обърнала се към постиженията в забележителното творчество на плеяда блестящи умове в историята на познанието, Критическата психология съзижда вече на едно по-частно ниво и собствената си методология. В този дискурс тя е нетърпимост срещу пренебрежението и успешна реабилитация на посланията към човечеството (случайно или не) на седем изследователи, задали идеологически неограничени перспективи за психологичното познание на мащабните социални явления.

Дълбокият промисъл на разсъжденията по категоричен начин разкрива на читателя значението на методологичните указания, предоставени в прозренията на Вилхелм фон Хумболд за народния характер, на Вилхелм Вундт за другата психология *Völkerpsychologie*, на Зигмунд Фройд за табу-то и културата, на Карл Юнг за архетипите на колективното несъзнателно, на Емил Дюркхем за колективните

представи, на Люсиен Леви-Брюл за едновременността на природната, социалната и индивидуалната действителност, на Серж Московичи за социалните представи.

Именно съдържанието на техните идеи за указаните феномени предполага „скандалната” теза за зависимост на социалните и исторически закономерности от психичните такива, с което се превръща в реална критика на традиционната западна психология почти през целия XX век.

Вече ситуирала общата си философска методология и открила собствената си психологична, Критическата психология демонстрира на същото ниво и своя оригинален принос. Прецизирайки терминологично понятийния си апарат, тя задава още едно методологично указание как да се мислят, разбират и изследват посочените по-горе феномени. А именно – като апостериорни проявления във функцията им на надличностни психични регулатори на мисленето и поведението както на общностно, така и на индивидуално ниво.

С други думи, тези феномени се представят като безкрайна метаморфоза от проявления на априорни общностни психични ноумени, които са безусловно несъвместими с каквото и да било дефиниране в битност на „същности”. Така в съдържателния контекст на Критическата психология – разпрострял се в една триизмерна посока – такива ноумени са етническото и политическото за Етническата психология, религиозното и идеологическото за Политическата психология, цивилизационното и историческото за Психологията на историята.

Синтезирано с прости думи, знанието на първия раздел внушава убеждението, че човекът не осъществява природата си в някакво абстрактно човечество, а в традиционната си култура. Както етническите, така и етнонационалните общности са единствено проявления на априорната двойственост на човешката социална природа. Съответните им език и култура, съзнание и самосъзнание, индивидуалност, с която хората изграждат отношенията си в тях – са проявления на тази тенденция. Едновременно с това обаче и наиндивидуални психични регулатори на мисленето и поведението. Тази тенденция и конкретните ѝ общностни психични проявления са всъщност съдържанията на етническото и политическото.

Вторият раздел на трилогията дава знанието си за начина, по който човешките индивиди мислят и се полагат в политическия свят.

Текстът представлява респектиращо успешна демонстрация на възможностите на психологичното познание да участва в политическите анализи, преборвайки се както с негативизма на другите социални науки, така и със собствените си научни комплекси.

В духа на теоретично обоснованото съществуване и функциониране на наиндивидуалните психични регулатори на поведението, изложението разкрива специфичния политически рационализъм на различни етнонационални общества както във вътрешен, така и в международен политически план. Анализите и последващите ги изводи задават параметри на една Политическа психология, които – за разлика от традиционната такава – се определят от регулативните функции на религиозното и идеологическото в качеството им на надличностни психични структури спрямо съответната политическа действителност. При това, не от функционирането на религиите и идеологиите на индивидуално-личностно ниво, а от общностното ниво на функциониране на религиозното и идеологическото с оглед възпроизводството на самата общност.

По същество това е логика, която генерира основания за заключението, че политическото поведение на обществата е нито хаотично, нито ситуационно, още по-малко подлежащо на дефиниране – на практика обслужващо лични предпочитания на съответни изследователи.

Тъкмо обратното. Разрушавайки безпощадно техните идеологии, тази логика категорично убеждава в последователната рационалност на политическото поведение, което е не друго, освен следствие от регулативните функции на етническото и политическото, религиозното и идеологическото в битността им на надличностни психични структури. А познавателният метод на Критическата психология – с мощния си заряд – подлага сякаш на дисекция реалните връзки между действителното съдържание на конкретните им проявления и носените от тях основания спрямо политическата реалност.

Тук усещам тъжната есенция на поне две послания към западния човек, вероятно преднамерено търсена и от автора. Първото е, че политическата власт е никога самодостатъчна и винаги търсеца

да се произведе като абсолютна. И второто, че настоящото статукво на западната цивилизация не я извисява като представител на хипермодерността, а по-скоро прикрива комплекси, които правят невъзможно проявлението на човешкото – като културно откровение.

Може би именно поради това Людмил Георгиев полага важността на знанието за миналото в контекста на осмислянето на „човешкото” с акцент върху справянето с напрежението от знанието за края (на човешкия живот). Налага се да припомним, че в традицията на Кантовата критическа философия психологията на историята е просто една поредна конкретизация на идеята за история изобщо, което тук легитимира теоретичната състоятелност и научната възможност на психологията да изследва историческия процес.

Заявката на Критическата психология да носи и Психологията на историята – не само като поредния си трети раздел, а по-скоро като фундаментално измерение на знанието си според априорни основания – е на практика най-драматичният ѝ бунт срещу академичните занимания на западния свят.

Текстът развенчава и фактологично демитологизира утвърдени, носени от поколение към поколение ежедневни и научни представи – спрямо реалността като цяло и спрямо историческата действителност в частност. Реалистично идентифицира проблеми на съвременното историческо познание и доказва наличие на дефицит в разбиранията на историците относно съдържанието на психологичното. Утвърждава основания за освобождаване от традиционната за него визия, ограничено ситуирана до битността на индивидуалните психични преживявания на една или друга историческа личност.

Всичко това и още много от същия ранг по категоричен начин доказва предположенията:

– че психологичното се разпростира далеч отвъд обичайните възприятия в западната наука;

– че Психологията на историята е възможна само на база действително познание за съдържанието на съответните цивилизационни представи;

– че тъкмо тези цивилизационни представи исторически регулират мисленето и поведението на хората и обществата във всякакво време или ситуация, фокусирали конкретен изследователски интерес.

Човек не може да не се вдъхнови от такова разбиране за мащабите на психологичното познание!

Открила още аргументи в традициите и на други, вече споменати автори, тази Критическа психология уверено чертае перспективите на едно историческо изследване, съобразено с регулативните функции на наиндивидуалните психични образувания, а именно:

– етническото и политическото в техните конкретизации на култура, език, политическа държава, общество;

– религиозното и идеологическото в конкретните форми на различните религиозни доктрини и идеологически концепции;

– историческото и цивилизационното във възможните им конкретизации на типове култури, начини на социализация и инкултурация, специфична интерпретация на норма, патология и психотерапия.

Но най-вече, фундаменталното присъствие на общностните екзистенциални представи за живота и неговия смисъл, за смъртта и самоубийството, за случващото се с човека отвъд проявленията на видимото. В начините на полагане на различните общества в историята и съвременното тези представи открехват най-глъбинния слой на човешките преживявания. Винаги в двойственото измерение на тяхната универсалност и културна специфичност.

Именно тази конкретизация на идеята за история – радикално промислена и отличена в една Психология на историята – кореспондира с изведените в предходните раздели на Критическата психология перспективи на психологичното познание относно мащабните етнически, политически и исторически факти. По нетърпящ възражения начин, авторът доказва на читателя, – при условие че е достатъчно образован и непредубеден, – че психологичното изследване на историята е не само състоятелно, а даже задължително. То би направило и учения историк, и обикновения гражданин, способен да преживява драмата на историческата ситуация. И това е така, защото психологичното като културно и историческото като случващо се – неизменно пулсират в тъждествения ритъм на едновременето.

Опонирайки на автора, дръзвам да заявя, че в тази логика аз не намерих скандал. Напротив, открих креативността на разума и красотата на безпределността в свободното законодателно отноше-

ние на една възможна Критическа психология на етноцентризма, политиката и историята.

Тази психология не е арогантна претенция, нито екстравагантна приумица. Тя е дълбоко промислен и мащабен отклик на нагряла – вече в планетарен мащаб – историческа необходимост за превъзможване на нищетата на разума и стимул за осъществяване на морално задължаващата рефлексия на психологичното познание. Нейното лишено от идеологически спекулации аксиоматично отношение към човешкия опит изобщо, посочва възможния път за превръщането и на психологията изобщо в „рефлексивна”. Мислеща самата себе си. Поради това способна да дава на науката автентичния си прочит на мащабните социални факти, а на хората знанието си да живеят така, както подобава да живее човек.

Базиран на разбулените идентификационни фактори на западната цивилизация, този феноменален труд предлага една проста истина за истинската причина на отминалите, сегашните и евентуално бъдещите проблеми на човечеството – претенцията за глобална хегемония на Западния свят. Тоталният му принос е не само в желязно зададените – по кантиански маниер – методологични указания за „изправяне” на психологичното познание. На едно друго – общочовешко ниво – е в тласъка към осъзнаване на тази проста истина.

Истината за илюзиите, с които живеем.

За жалост, всички ние сме продукти на идеологическата надменност на Западната култура и нейната университетска институция. Доверили сме се на нея, защото сме били алчни за знания и сме търсили академичния авторитет. Тъкмо той ни е вменил знанията от култов порядък, което ни прави трудно податливи на нещо различно от вмененото.

И все пак. Повечето от нас – съобразно каналите на научната си социализираност и профила на личната си съвест – са съумели да повдигнат, макар оттук-оттам, манипулативната завеса. Критиката на професор Людмил Георгиев обаче я вдигна изцяло. За скандал на неведомите и съучастниците в лъжата. За облекчение и ориентир на останалите. Вярвам и съм убедена, че разширяването на психологичното познание и катексиса на енергията му в тази Критическа психология е мащабен научен принос. Събитие с последствия, които

ще тревожат сърцата, разбуждат умовете и дават кураж на все повече изследователи да бъдат по-автентични в полето на своите занимания.

Най-мъдрият от живеещите, народът, вече го е формулирал: „Капка по капка вир прави”. Изрекъл е още, че достойнството на човека е в неговото дело.

ЛИТЕРАТУРА

1. **Георгиев, Л.** Критика на етнонационалния рационализъм. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2013.
2. **Георгиев, Л.** Критика на политическия рационализъм. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2013.
3. **Георгиев, Л.** Критика на историческия рационализъм. С.: Унив. изд. Св. Климент Охридски, 2013.